

מדינת ישראל
משרד החינוך
מינהל חברה ונוער
אגף של"ח וידיעת הארץ

"סינדרלה הופיעה ממשכנות החרדים" (חיים באר) – בעקבות המשוררת זלדה

בית ספר "שפיצר"-בית יהודיוף חפץ בשכונת הבוכרים, שכונת כרם אברהם,

בית האמנים -"בצלאל", שכונת שערי חסד

"עמדתי בתוך ירושלים המשובצת בשמש המחייכת כמו כלה בשדה"

(מתוך: "עמדתי בירושלים", זלדה)

שערי חסד, צילום: עידו לו; כרם אברהם, מתוך: ויקיפדיה

מאת: **מירי זכריש-לוי**

עיבוד ועריכה: **רונית בין**

עריכה לשונית: **אפרת חבה**

תשע"ז, 2017

רחוב הנביאים 30, בניין ארלזן ירושלים, 91911, טל': 02-5603190/1, פקס': 02-5602054
אגף של"ח וידה"א – inbalba@education.gov

קובץ זה מכיל קישורים גם לאתרים חיצוניים לאתרי משרד החינוך.
תוכן אתרים אלו, לרבות הפרסומות שבו, הוא באחריות בעלי האתרים ואינו באחריות משרד החינוך.

"סינדרלה הופיעה ממשכנות החרדים" (חיים באר) – בעקבות המשוררת זלדה

בית ספר "שפיצר"-בית יהודיף חפץ בשכונת הבוכרים, שכונת כרם אברהם,

בית האמנים -"בצלאל", שכונת שערי חסד

"עמדתי בתוך ירושלים המשובצת בשמש המחייכת כמו כלה בשדה"

(מתוך: "עמדתי בירושלים", זלדה)

זלדה (1914-1984) הוא שם העט של המשוררת זלדה שניאורסון-מישקובסקי. זלדה נולדה בעיר יקטרינוסלב ברוסיה והתחנכה לשתי תרבויות: דתית-רבנית ורוסית. כל ימיה אהבה לקרוא ספרות רוסית. את שירה הראשון כתבה כשהייתה כבת שמונה – שיר המנון לחבריה בתנועת החלוץ. היא למדה בגן עברי ואחר כך בבית ספר רוסי. מצד אביה היא נצר למשפחת שניאורסון המכובדת, ובן דודה הוא רבי **מנחם מנדל שניאורסון**, הרבי מלובביץ'.

זלדה עלתה לארץ ישראל עם משפחתה ב-1925: "אני זוכרת עדיין כמה מאושרת הייתי, זה היה האושר של שיבה הביתה, עבור הורי ועבורי הייתה ארץ ישראל תמיד המולדת" (מתוך: **ריאיון עם זלדה**, מאת רחל הולנדר-שטיינגרט, בתוך: **דעת**). המשפחה התיישבה בירושלים. בשנה הראשונה לחייהם בארץ,

נפטר אביה של זלדה, וחודש לאחר מכן, נפטר סבה, הרב **דוד צבי חן**, הרד"ץ, מחשובי רבני חב"ד. כך כתבה על אמה לאחר מותם:

ושערות אמי הולכות ומלבינות

מתחת לצעיף, כי אבי המהורהר הנפעם הנבדל-

ישן בלב ההר

כי אבי הכהה שחיוו היו רמזים של זהב

רמזים בלבד – שקיווה כל כך,

ישן בלב ההר המסלע"

(ב"תור הילדות פרי חדש", זלדה)

זלדה, 1938, מתוך: **ויקיפדיה**

זלדה הייתה אישה חרדית, אושיית תרבות, משוררת יוצאת דופן, נצר למשפחת חסידי חב"ד מפוארת, אשר חייה התאפיינו בדלות, בפשטות ובקנאות לפרטיות. ספרה "שירי זלדה", אשר ראה אור שנה לאחר מותה, נחשב לאחד מספרי השירה הנמכרים ביותר. בסיור בעקבות זלדה, נבקר בשכונות הוותיקות של ירושלים, כמו שכונת כרם אברהם ושכונת שערי חסד הצנועות והמסורתיות, ובמרכז העיר, הרועש והחילוני יותר.

דרך תחנות בחייה של זלדה ודרך שירה, נתוודע להיסטוריה של שכונות אלו ולאופי החיים בהן וננסה לעמוד על גוון חייה של זלדה, שנגעה באנשים רבים

זלדה – עשר מי יודע, בית אבי-חי

כל כך מכל גווני האוכלוסייה: דתיים וחילונים, סופרים, משוררים, אמנים ואנשים פשוטים. שירה
"לכל איש יש שם" נכתב על כל אחד ואחד ולכל אחד ואחד.

פרטי המסלול

משך זמן המסלול: כ-3 שעות (ללא הנסיעה).

אורך המסלול: כ-3 ק"מ.

נקודת התחלה: בית פין, בית ברכה, ברחוב עובדיה 24 בשכונת כרם אברהם.

נקודת סיום: ביתה של זלדה ברחוב הקליר 11 בשכונת שערי חסד.

מגבלות: אין.

דגשי בטיחות: יש לנקוט משנה זהירות בחציית כבישים.

דרגת קושי: בינונית, אינו בר-נגישות בסמטות הצרות של השכונה ובמדרגות.

ציוד מיוחד: לבוש צנוע.

אתרים בתשלום

- **בית פין, כיום בית ברכה** – יש לתאם מראש ביקור של קבוצות והדרכה כרוכה בתשלום: מרכז מוסדות קרלין-סטולין, טל': 02-5007800.

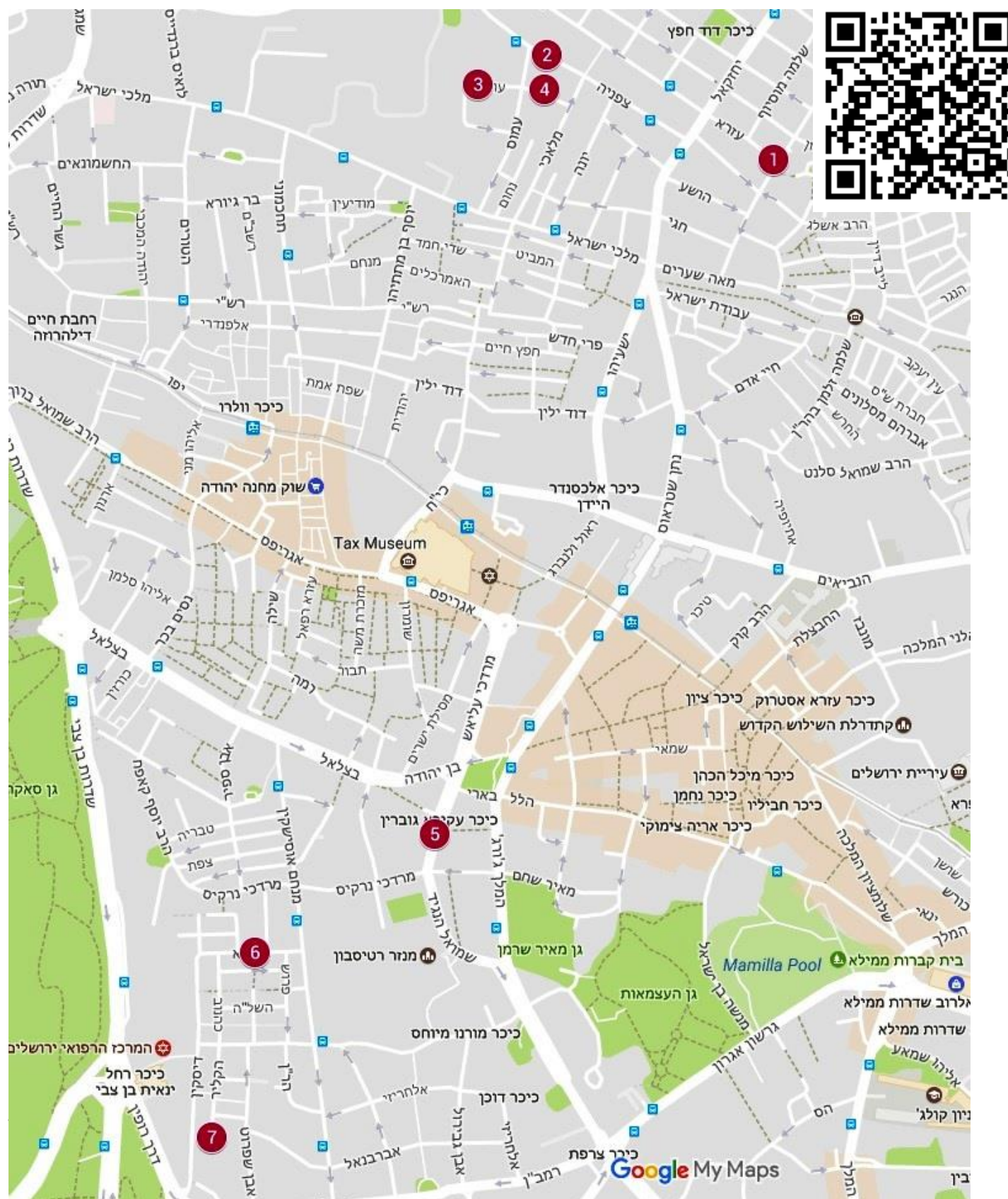
תיאור ההליכה המסלול

הסיור מתחיל בשכונת הבוכרים, **בבית ספר "שפיצר" – בית יהודיון-חפץ (1)**, ברחוב עזרא 21. מכאן נלך ברחוב עזרא לכיוון צפון-מערב עד רחוב יחזקאל, נפנה בו לכיוון דרום-מערב (שמאלה) וברחוב צפניה נלך לכיוון צפון-מערב (ימינה) עד **ביתה של זלדה (2)** ברחוב צפניה 31. ברחוב עמוס נפנה דרומה (שמאלה) ומיד ברחוב עובדיה מערבה (ימינה) אל **"בית פין" – בית ברכה (3)** ברחוב עובדיה 24. נשוב מזרחה אל רחוב זכריה 5 אל **בית הספר "מולדת הילד" (4)**. נמשיך ברחוב ונפנה ברחוב מלאכי דרומה (ימינה) וממנו לכיוון דרום-מזרח (שמאלה) לרחוב מלאכי ישראל. נפנה מרחוב מלאכי ישראל דרומה (ימינה) לרחוב שטראוס, נחצה את רחוב הנביאים אל רחוב המלך ג'ורג', נחצה את רחוב הלל ונלך בו עד רחוב ש"ץ. נפנה מערבה (ימינה) אל רחוב שמואל הנגיד, אל **בית האמנים – "בצלאל" (5)** ברחוב שמואל הנגיד 12. נפנה מערבה (ימינה) מרחוב שמואל הנגיד לרחוב מרדכי נרקיס, וברחוב אוסישקין נפנה דרומה (שמאלה). ברחוב הגר"א נפנה לשכונת שערי חסד הוותיקה דרך **שער אהרון יוחנן בלומבערג (6)** ברחוב הגר"א 4. נעבור בשער ונמשיך ללכת קדימה. ברחוב הקרן הקיימת לישראל, נפנה מערבה

(שמאלה) וברחוב הקליר נפנה דרומה (שמאלה). בקצה הרחוב נמצא ביתה האחרון של זלדה (7), ברחוב הקליר 11, שבו בילתה את שנותיה האחרונות. כאן גם מסתיים המסלול.

מפת המסלול

מתוך: גוגל המפות שלי

תיאור האתרים שבמסלול

בית ספר "שפיצר" – בית יהודיוף-חפץ (1), רחוב עזרא 21

ביתו של ישראל יהודיוף-חפץ נבנה בשנים 1905-1910 בשבילו ובשביל גיסו, אלישע יהודיוף, שהיה סוחר גדול בכותנה ובנולי כותנה. יהודיוף היה נתין רוסי, ובשנת 1915, גורש מארץ ישראל מפני שרוסיה הייתה אויב של האימפריה העות'מאנית במלחמת העולם

הראשונה. הטורקים ניצלו את הבית כמפקדה לצבאם שבירושלים. ב-1918, כאשר הסתימה המלחמה, שב אלישע יהודיוף לירושלים עם משפחתו, לאחר שהקומוניסטים הלאימו את רכושו

באוזבקיסטן. כדי להתפרנס, הוא השכיר את הקומה הראשונה של הבית לבית היתומים "בלומנטל". בשנת 1923, עזב בית היתומים את הבניין, ו**חנה שפיצר** הקימה בו את בית הספר "שפיצר" שהיה עד אז בביתה. חנה רצתה להוציא את תלמידותיה, שהיו נערות צעירות, ממעגל העוני, האבטלה, הרעב והחולי שהיו חלק מהמציאות ביישוב הישן בארץ ישראל ושבעקבות מלחמת העולם הראשונה החמירו עוד יותר. בבית הספר, לצד חינוך

מתוך: [ויקיפדיה](#)

ערכי, למדו גם תפירה במטרה שמקצוע זה יסייע להן בפרנסה עתידית ואף במציאת שידוך טוב. בית הספר משך אליו תלמידות מבתים דתיים וחרדים אדוקים שנמנעו לשלוח את בנותיהם לבתי הספר "**למל**" "**אוולנה דה-רוטשליד**" ו"**אליאנס**" – שלמדו בהן בשפות זרות ושנחשבו מודרניים ומשום כך היו לצנינים בעיני אנשי היישוב הישן. החוגים הקנאים בירושלים התנגדו לבית ספרה של חנה שפיצר, על-אף שמשפחתה הייתה מהיישוב הישן, משום השימוש בשפה העברית כשפת הוראה בבית הספר. הם איימו בחרם על משפחות שישלחו את בנותיהן לבית הספר.

בבית ספר זה למדה זלדה בילדותה, והיא סיפרה על חוויותיה בבית הספר: "כשבאתי לבית ספר שפיצר הרגשתי זרה. לא עשו לי צרות. היו טובים אליי, אבל הבנות היו רחוקות מכל מה שהכרתי ברוסיה... בבית הספר שפיצר הרגשתי מחנק. את הבנות עניינו פה רק עבודת יד, בגדים והבנים שפחדו מהם. אני חושבת שחשבתי שלעולם לא אהיה שייכת" (מתוך: [ריאיון עם זלדה](#), מאת: רחל הולנדר-שטיינגרט, בתוך: **דעת**). לימים, לאחר שלמדה בסמינר, חזרה זלדה לבית ספר "שפיצר" כמורה. לאחר קום המדינה, השתכנו בבית הגדול שני בתי ספר חרדיים: "בית חנה" לבנות ו"בית יעקב" לבנים. כל אחד מחדרי הבית הגדולים חולק לשתי כיתות במחיצות. כיום, המבנה משמש את בית הספר לבנות של החינוך החרדי העצמאי, "נתיב בתיה".

ביתה של זלדה בצפניה 31. צילום: מירי זכריש לוי

ביתה של זלדה (2), רחוב צפניה 31

בבית זה, התגוררה זלדה בתחילה עם אמה ולאחר מכן עם בעלה, אריה מישקובסקי. חיים באר תיאר את ביקורו בביתה:

מי שבא לבקר אותה צריך היה להיכנס דרך חצר מרוצפת בשאריות של מרצפות אוריינטליות מטולאות וכשנכנסת אליה הביתה, מהכניסה האחורית יכולת לעמוד בחצר ופניך פונים לכיוון צפון. מבעד למפתחים צרים בין הבתים יכולת לראות הרים

חשופים שהם הרי ארץ בנימין. מיד אחר כך כשפנית דרומה, ניצבת בכניסה לביתה. שם היו פמוטות הירושה שלה שעליהם היא כותבת והשולחן הכבד שלה שגם אותו היא מזכירה. הבית היה נקי ומאוד צנוע... אחד הדברים שאני זוכר, כי כך היה גם בביתנו, הייתה הרצפה עקומה. אם היית הולך יחף בלילה, היית עלול ליפול. (מתוך: עירית קרפ, "מי זוכר את זלדה", [עיתון הארץ](#))

מציאות חייה הצנועה השתקפה בשירה. את החיים הפשוטים, שיש בהם גם דלות ועוני, ציירה זלדה במילותיה כהיכלות וראתה דרכם את הנשגב.

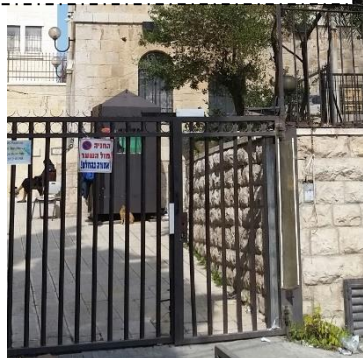
בית פין – בית ברכה (3), רחוב עובדיה 24

בשכונה הוותיקה והמסורתית [כרם אברהם](#), חיה זלדה עם בעלה בדירה קטנה וצנועה. לאחר זמן, עברו השניים לשכונת שערי חסד. בשכונה זו, גר בילדותו גם הסופר [עמוס עוז](#), ובספרו האוטוביוגרפי "[סיפור על אהבה וחושך](#)", סיפר על ילדותו ועל מורתו זלדה שאותה אהב.

בית ברכה, שבו מתחנכות היום בנות חסידות קרלין-סטולין, היה אחד הבתים הראשונים שנבנו מחוץ לחומות ירושלים – הלוא הוא בית פין. [גיימס פין](#), ששימש כקונסול הבריטי בירושלים באמצע המאה ה-19, היה

נוצרי אדוק, חובב תנ"ך ודובר עברית שוטפת. את אדמות כרם אברהם רכש ב-1853 כדי להקים חווה חקלאית ברוח תנ"כית למען יהודי ירושלים. כדי לשכנעם בטוהר כוונותיו, הקים עבורם אף בית כנסת – בית הכנסת הראשון מחוץ לחומות.

בטרם עזב את ארץ ישראל, בשלהי המאה ה-19, מכר פין את הקרקעות לפועליו, והם הקימו עליה את שכונת כרם אברהם, שכונה שהתאחדה בשנת 1941 עם שכונת גאולה.

בית ברכה, צילום: מירי זכריש לוי

בניין זה, שהיה הלב של החווה ולאחר מכן של השכונה, עבר גלגולים רבים: מקלט לנוער עברייני בתקופת במנדט, כלא לחיילים איטלקים במלחמת העולם השנייה, בסיס צה"לי, וב-1980 נמכר לחסידות קרלין-סטולין, וזו התחייבה לשמר אותו לאחר שהוכרז כאתר לשימור. בחצר הפנימית של המבנה נמצאות כתובות מקוריות מבית החווה, ואף [קולומבריום](#) רומאי שעליו נבנה הבית. במיוחד מעניינת הכתובת שמעל הכניסה הראשית. הבונים כתבו מעל הכניסה פסוק מן הברית החדשה: "יראת אלהים מועלת לכל". הפסוק נמחק, ובמקומו נכתב: "יראת ה' מקור חיים" (משלי יד, כז), ופסוק זה נשאר במקום עד היום.

בית ספר "מולדת הילד" (4), רחוב זכריה 5

בעבר, שכן בבניין זה בית ספר לילדי כיתות אל"ף-בי"ת, ובו לימדה זלדה. עמוס עוז הסופר היה אחד מתלמידיה והוא תיאר את בית הספר בספרו "סיפור על אהבה וחושך" כ"דירת נחלאים מלאה נחילי חתולים... בית ספר עם שערות של חתולים בכל מקום ואפילו בבית שימוש שנדבקות שם לגוף שלך מתחת לבגדים שלך, ובלי סירחון תמידי של שתן חתולים ישן שהתייבש מתחת לאיזה רהיט" (עמוס עוז, "סיפור על אהבה וחושך", מתוך: [תרבות il](#)).

[הבניין ההיסטורי של "בצלאל"](#), מתוך: ויקיפדיה

על אף סלידתו של עוז מבית הספר, הייתה המורה זלדה אהובה עליו ביותר, והוא מתארה כאהבתו הראשונה: "היא הייתה אהבתי הראשונה: אישה לא נשואה כבת שלוש, מורה זלדה, גברת שניאורסון. עדיין לא הייתי בן שמונה וכבר היא שטפה את כולי והרעידה בי איזה מטרונום פנימי שעד אז לא זע ומאז עד עכשיו לא חדל." גם לאחר שסיים את לימודיו אצלה, הגיע לבקרה: "יום-יום לפני שמונה בבוקר כבר הייתי מתייצב ליד חלונה, בלוריתי מוטפחת בקצת מים וכותנתי נקייה ומסודרת בתוך חגורת המכנסיים ולא מזדנבת החוצה. התנדבתי בשמחה לעזור לה בכל מלאכות הבוקר שלה" (שם).

בית האמנים – "בצלאל" (5), רחוב שמואל הנגיד 12

בשנת 1932, לאחר שסיימה את לימודיה בסמינר המזרחי במוסררה, עברה זלדה עם אמה לתל-אביב ולמדה שם ציור אצל הצייר הירושלמי [חיים גליקסברג](#). באותה שנה, נישאה אמה שנית לרב של שכונת אחוזה בחיפה, וזלדה עברה עם בני הזוג לחיפה. ב-1935, החליטה לחזור לירושלים והמשיכה בלימודי ציור ב"בצלאל". הלימודים אל האריכו ימים שכן זלדה נאלצה לטפל באמה החולה ובבעלה של אמה שהתגוררו בחיפה. אמנם זלדה לא יכלה להתמסר לציור, אך היא המשיכה לצייר כל ימיה.

צילום: מירי זכריש-לוי

במכתב למשורר [ישורון קשת](#) מ-1959 היא כתבה: "הלוואי ויכולתי להתחיל כבר לצייר. זה היה אולי מציל אותי, כי סכנות רבות אורבות לאדם כמוני שנמצא כמעט רק בבית סגור והשכלתו אינה מזהרת כלל וכלל ושהדברים הקטנים, הביתיים, הנשיים והמרגיזים חוסמים לו פעמים את העיקר עד שהנפש עלולה, חס ושלום, לשקוע בתוך הערבוביה עד לנקודה הפנימית ביותר. הציור בשבילי הוא – יציאה מן המערה. הוא דבקות בריבוי הססגוני" (מתוך: ראובן קסל, ["מאה שנים של ידידות"](#), בתוך: מוסף שבת, מקור ראשון).

[דיוקן עצמי שאיירה זלדה, מתוך הספר "ציפור אחוזת קסם"](#), הוצאת עמותת זלדה ויצירתה, שאטרסטוק, מתוך: [rng](#)

את האקדמיה לאמנות ולעיצוב "בצלאל" הקים פרופסור [בוריס שץ](#) ב-1906, והיא הייתה המוסד הלאומי העברי הראשון בארץ ישראל ומקור ראשון בחשיבותו לאמנות העברית המתחדשת. מאחורי הרעיון להקמת "בצלאל" עמדה השאיפה ליצור אמנות עברית חדשה, ודווקא בעיר ירושלים: "כי מציון יצא יופי ואמנות מירושלים" – כפי שאמר בוריס שץ.

[שער אהרון יוחנן בלומבערג, שכונת שערי חסד \(6\)](#), רחוב הגר"א 4

ראשי ארגון "גמ"ח הכללי" של [הרב שלמה זלמן פרוש](#), ששימש כארגון צדקה

עוד מ-1870, הקימו את שכונת שערי חסד ב-1909. השכונה יועדה למשפחות חרדיות אשכנזיות בלבד. באותה עת, צורת הבנייה האופיינית לירושלים הייתה של "שכונות חצר", אולם הבתים בשכונת שערי חסד נבנו בטורים אורכיים. הבנייה הייתה מרווחת יחסית, ובכמה מקומות ניטעו עצים וירק, דבר שהקנה לשכונה מראה רענן ונקי.

מראשיתה ועד ימינו, התאפיינה שערי חסד באופי דתי-שמרני והיא נחשבת מתונה ביחס לשכונות

חרדיות אחרות בירושלים, דוגמת מאה שערים, ותושביה נמנעים בדרך כלל מעימותים עם שכניהם החילוניים מרחביה הסמוכה.

היום, השכונה שינתה פניה. את מקום בתי האבן צמודי הקרקע תפסו בתי דירות מפוארים, ובהתאם לכך, חיים היום בשכונה בעיקר חרדים אמידים ממוצא אנגלו-סקסי.

[ביתה של זלדה \(7\)](#), רחוב הקליר 11, שכונת שערי חסד

בבית זה, התגוררה זלדה עד מותה באפריל 1984. זלדה הייתה בת יחידה והיא נישאה רק בגיל 36 לחיים-אריה מישקובסקי. היה זה חיים בעלה שעודד אותה

[הכרמל האי נראה](#)
...
כְּאִשָּׁר אָמַרְתָּ
לְעֵבֶר לְמַהוּת אֶתְרָת –
יִפְרֹד הַכֶּרֶמֶל הָאֵי-נִרְאָה
שֶׁהוּא כְּלוֹ שְׁלִי...

צילום: מירי זכריש-לוי

לפרסם את שיריה ולהמשיך לכתוב. שירתה הייתה מקור גאווה. בין בני הזוג שררה אהבה גדולה, אך לא היו להם ילדים, וכך לאחר שנפטר בעלה בגיל 62 ב-1971, נותרה זלדה בגפה. פטירתו גרמה לה שבר גדול, והדבר בא לידי ביטוי בספר השירים שלה שיצא בשנה זו "הכרמל האי-נראה", שהוקדש לבעלה ושעסק רבות בשאלות החיים, בחוויית היופי ובבואו של המוות.

"לכל איש יש שם", ביצוע:
חוה אלברשטיין, יוטיוב

זלדה, כך העידו מכריה, לא אהבה להיות לבד. עם הזמן, התמלא ביתה אנשים והיה אבן שואבת לבני משפחה, לחברים, לאמנים ולאנשי התיישבות, לפרחי שירה ולנזקקי סעד ולמעריצים שחיפשו עוגן רוחני בדמותה. המעבר מהבית ספוג הצער למעונה החדש ברחוב הקליר בשערי חסד הכניס אור לחייה. זלדה שיכנה בביתה נערות דתיות לפני נישואין, והן זכו עם הזמן לכינוי "בנות זלדה" והיו לה למשפחה.

בשנת 1984, כשהייתה בת 70, נפטרה זלדה ממחלת הסרטן ונקברה בהר הזיתים. זלדה הלכה לעולמה במוצאי יום השואה. אך סמלי הוא הדבר שבכל טקס ביום השואה קוראים את שירה "לכל איש יש שם", שירה הראשון שהולחן.

ביבליוגרפיה מומלצת

- אטינגר, אסתר (2007), **זלדה, שושנה שחורה**, תל-אביב: מפה.
- בן-אריה, יהושע (1979), **עיר בראי תקופה – ירושלים החדשה בראשיתה**, ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
- שפירא, יצחק (1947), **ירושלים מחוץ לחומה – תולדה והוי**, ירושלים: הוצאת הספרים הארץ-ישראלית.

קישורים אינטרנטיים נוספים

- **ודמי הדחוס משחיר** – דליה קרפל, הארץ.
- **זלדה: המשוררת הנשכחת שהציבור התעקש לזכור** – יעל (פרוינד) אברהם, מקור ראשון.
- **זלדה אישה פשוטה** – העבריים, כ-55 דקות, יוטיוב.
- **"כאשר אמות לעבור למהות אחרת": האם זלדה היא משוררת נשכחת?** – עלית קרפ, הארץ.
- **מאה שנים של ידידות** – ראובן קסל, מוסף שבת, מקור ראשון.
- **סיפור אהבה וחושך** – קטעים על זלדה מספרו של עמוס עוז, תרבות il.
- **קברה של זלדה** – כתבה מצולמת על קברה בהר הזיתים, כ-6 דקות, יוטיוב.

- [ריאיון עם זלדה](#) – רחל הולנדר-שטיינגרט, דעת.